

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Спасимир Стоянов Тренчев *Човекът зад аватара на литературния кибергерой в романите на Кори Доктороу „Ден за ден в магическото царство“ и „Непознато място“ и в „Невромантик“ на Уилям Гибсън*

Професионално направление – 2.1. Филология

Специалност – История на... (Американска литература)

Научен ръководител: доц д.ф.н. Гертана Апостолова

Спасимир Тренчев е редовен докторант към Катедрата по германистика и романистика на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Завършил е специалностите „Етнология“ и „Английска филология“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“. От 2009 г. работи като преподавател в ПМГ „Академик Сергей Корольов“, Благоевград. В периода на докторантурата е водил семинарни занятия по американска литература със студенти от специалностите „Английска филология“ и „Приложна лингвистика“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“. Автор е на шест художествени книги, последната от която е излезлият през 2017 г. и претърпял две издания роман „Тих мрак“.

Документацията, съпътстваща процедурата за публична защита, дава основания да се твърди, че Спасимир Тренчев е изпълнил всички формални изисквания за допускане на дисертационния му труд до публична защита.

Предлаганата за защита дисертация се състои от увод, три глави, заключение и списък с използваната литература и е с обем от 167 стандартни страници. Имам наблюдения върху промените, които претърпя текстът на Спасимир Тренчев. Най-видимата от тях е, че обемът му намаля почти два пъти. Споделям това, за да очертая две неща: способността на Тренчев да се вслушва в смислените съвети на колегите и, което е по-съществено,

трудностите, с които той трябваше да се справи. Бих ги систематизирал в две групи. Едната е породена от това, че Спасимир Тренчев е автор на научнофантастични романи и изпада в трудната ситуация да пише научна фантастика и да пише за научната фантастика. Другата е породена от това, че научната фантастика не е сред любимите деца на българското литературознание. Текстовете на български учени по проблеми на научнофантастичната литература се броят на пръсти. Характерен детайл е, че най-пълният каталог на български научнофантастични книги е правен от руски изследовател – Евгений Харитонов, а пък една от малкото дисертации, посветена на проблеми на българската фентъзи литература е правена от украинска изследователка – Олена Сайковска. Разбира се, Спасимир Тренчев няма за обект на изследване българска научнофантастична литература, но българското поле от литературнокритически и литературноисторически метатекстове за фантастичната литература не е особено богато. Да отбележа, че Спасимир Тренчев се е възползвал максимално от възможностите за анализ, предложени в текстове на Миглена Николчина, Людмила Стоянова и Огнян Сапарев.

Доколкото може да се вярва на дисертацията на Тренчев, няма и кой знае колко много коментарни текстове върху творчеството на Уилям Гибсън и Кори Доктороу. В този смисъл изследването му е новаторско и носи всичките характерни белези на това да се коментираш малко коментирани автори и произведения. Ако го кажа образно – да опиташ меда, но и жилото.

Първите две глави от дисертацията, които заемат половината от нейния обем, очертават теоретичен модел на фантастичната литература. Заглавията им: „Измерения на научнофантастичния жанр“ и „Жанрови особености“ повдигат въпроса за какво е било нужно проблемът за жанра да се разделя в две глави. Още повече, че немалка част от наблюденията във втора глава по

същество се повторение на вече казаното в първа. Логиката на предложеното деление вероятно се базира върху това, че първата глава предполага диахронен срез: търсенето на основанията и особеностите на фантастиката и научната фантастика в митовете и приказките, докато втората е своеобразен „затворен прочит“ на жанровата и персонажна система.

Характерна слабост на първите две глави е известната хаотичност на изложението, но пък тя едва ли би могла да се избегне, когато се коментира времеви интервал от митовете и приказките, през визиите на 60-те години на XX век (Азимов, Лем) и се достигне до киберпънка от края на XX и началото на XXI век. Спасимир Тренчев напипва, и това е една от силните страни на дисертацията, ядра, около които все пак да центрира своите наблюдения: експоненциалното развитие на технологиите, което променя и картината на света на съвременния човек, и читателските и изобщо рецептивните му привички; търсене на връзките между мит, приказка и фантастика по линия на трансформациите (метаморфозите) и по линия на нагласи на слушателя (читателя); ролята на границата/граничното; научната фантастика като социална критика и т.н. Първите две глави като цяло изграждат работещ (макар и притежаващ слабости) модел на фантастичната литература. В този модел срещаме твърдения като това, че в традиционната литература индивидът има материална същност с духовни преживявания, докато във фантастичната е духовна същност с материални преживявания, които не са безспорни в своята категоричност, но категорично вършат работа в опитите да се систематизират особеностите на фантастичната литература. Приемливо е предложеното деление между приказна и научна фантастика: приказната фантастика е насочена към миналото и митовете, докато научната – към бъдещето и космоса. Всъщност основната теза за научнофантастичната литература е заложена от Спасимир Тренчев още в увода: че тя е повече наука,

отколкото фантастика, теза, която след това многократно и успешно е защитавана в текста на дисертацията.

Ако се отгласнем от популярния анекдот, в който чукче заявява, че е писател, а не читател, можем да констатираме, че Спасимир Тренчев е добър читател. Корпусът от текстове на фантастичната литература (приказна и научна), върху който той се опира в първите две глави, впечатляла: Жул Верн, Олдъс Хъксли, Хърбърт Уелс, Айзък Азимов, Артур Кларк, Станислав Лем, Толкин, Роулинг, Замятин, Оруел, Вежинов и много още други. Разбира се, може да се попита защо го няма този или онзи автор, но логиката на дисертационния текст не е да прави каталог на фантастиката от последния век и половина, а да очертае особености на поетиката и на социокултурното ѝ битуване. Един кратък разказ за развитието на съвременната фантастика от списанията за момчета през втората половина на XIX век в САЩ до нейните най-съвременни форми до наши дни не би бил излишен, но тази констатация бихме я сложили в раздела „пропуснати ползи“. Отчетлива „пропусната полза“ в частта, която коментира характеристиките на героя във фантастична литература, е липсата на предложената от Владимир Пропп типология на героя във вълшебната приказка – просто Тренчев достига до същите изводи, коментирайки способностите на героя, метаморфозите му, вълшебното средство (килимче, звездолет, телепортация).

Третата глава коментира ограничен брой текстове: романа на Уилям Гибсън „Невромантик“ (по-точно трилогията „Спрол“, първа част от която е въпросният роман) и романите на Кори Доктороу „Ден за ден в магическото царство“ и „Непознато място“. Моделът за анализ, който добре се очертава от заглавията на подглавите на трета глава (сюжет и персонажи; технологии; идеи; философско-религиозни послания; облекло и културни измерения; стил и неологизми) е удачен. Целта очевидно е да се поставят изследваните романи

в един широк социокултурен контекст, да се изследва персонажната им система, посланията, които носят, поетиката им. Спасимир Тренчев търси значенията и посланията на романите на Гибсън и Доктороу по линия на дехуманизацията не просто на изкуството, но и на самата човешка личност/конструкция във време не на линейно, а на експоненциално развитие на технологиите. Той доказва поставената още в увода теза, че научнофантастичната литература е повече научна, отколкото фантастика, и търси отговорите на съществения въпрос: какво става с човека в едно технологично общество? Дехуманизацията е разгледана като буквален процес: човешкото тяло, което вече е физическа обвивка на база данни, която безпроблемно от технологична гледна точка би могло да бъде заменено. Идеите за равенството / неравенството в едно общество, в което политическия контрол е заменен с контрола на корпорациите; идеите за бунта, дисидентството, различната позиция, в един свят, който предполага ужасяваща еднаквост и доволство. На няколко места в текста си Спасимир Тренчев настойчиво налага тезата, че в научнофантастичната литература психологическата мотивираност на отделния индивид не е от значение и че по това фантастиката се отличава от класическата литература. Не съм сигурен, че това твърдение е в сила за целия корпус от текстове на научнофантастичната литература, но по отношение на киберпънка вероятно е така. Там според Тренчев важен е не човекът, а общността. В тази връзка на стр. 89 е развита убедителната според мене теза, че се изобразяват не образи, а случващото се. Засегната е тезата за Твореца и Творението, ярко начало за което се смята „Франкенщайн“ на Мери Шели, но основания за която бихме могли да намерим още в трактата на Ламетри „Човекът машина“ от 1745 г., а и още по-рано – в страстта на сериозни хора, като да речем Нютон, да създават механизирани играчки.

Добро попадение, по отношение на конкретността на анализа, е да се изследват облеклото и изобщо модата в романите на киберпънка. Интересно и забавно е да се чете как неща, които по времето на написване на романите (края на XX, началото на XIX век) са изглеждали фантастика, днес са ежедневие – четенето на вестници от екрана на смартфона например.

Несъмнено достойнство на дисертацията на Спасимир Тренчев е синтезът между собствена визия за литература, технологии, обществени системи от една страна, и добро познаване на текстове не просто на литературни коментатори на Гибсън и Доктороу (те, както се оказва, не са толкова много), а и на авторитетни изследователи на постчовешкото битие като Кърцуайл и Каку.

Дисертацията на Спасимир Тренчев показва трудностите да се пише за литература, която е извън менстрийма, както той определя фантастичната литература. От една страна, класическото литературознание все още трудно я припознава като част от литературния процес. От друга страна, в съвременната научнофантастична литература връзката сюжет – технологии допълнително затруднява и разбирането, и анализа. От трета, бурното развитие на технологиите като че ли притъпява все повече чувството ни за чудо, чудесен сюжет. Някъде в Мрежата прочетох изрази, които биха били неразбираеми и абсурдни до преди десетинна – петнайсет години: от типа „Снимай го с телефона“ (до 1997, когато се появява първият телефон с фотоапарат) или „Ще му въртна една шайба“ (нещо непознато за нашите деца или внуци).

Претенции към дисертацията могат да се проявят към нейното структуриране, към прецизността на езика, към не съвсем мотивираната понякога категоричност на изводите. В процеса на редактиране на текста на дисертацията на места се е достигнало до нарушаването на връзката между отделните нейни абзаци.

Като цяло обаче смятам, че текстът на Спасимир Тренчев постига целите, които си е поставил. Очевидно е, че това е един новаторски текст, също толкова очевидно е самостоятелен. Всичко това ми дава основания да дам своята положителна оценка за труда на Спасимир Стоянов Тренчев и да предложа да му бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

Благоевград,
11. 06. 2018 г.

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, flowing letters that appear to be 'S', 'T', and 'S'.

(проф. д-р Стилиан Стоянов)